

Јован Ајдуковић (Београд)

О појму „контактостилема“

✂ Кључне речи:
*Контактостилема,
 контактостилема, лексичка
 контактостилологија, лексички
 изам, русизам,
 лексичко-стилистичка
 адаптација.*

У раду дефинишемо појам *контактостилема* и говоримо о три типа лексичко-стилистичке адаптације русизама.

Контактостилема је контактолошка јединица на стилистичком нивоу (Ајдуковић 2003а, б, в). Могли бисмо рећи да је контактостилема стилистичка контактема или да је то контактолошки обележена стилема. Први пут овај појам спомињемо у нашим радовима посвећеним изучавању лексичких русизама у словенским језицима (Ајдуковић 2002б: 225). У првом делу рада укратко ћемо представити контактолошку теорију према Ајдуковић 2002б; 2003а, б, в; у другом делу, на материјалу *Контактостилолошкој речника адаптације русизама* (Ајдуковић 2002б; КР), говорићемо о врстама контактостилема; у трећем делу рада на материјалу русизама у седам словенских језика да-

ћемо типологију лексичко-стилистичке адаптације русизама.

I

Лингвистичка контактостилологија изучава механизме језичког контакта два или више језика под одређеним друштвено-историјским условима и пројектује моделе који те механизме остварују (Ајдуковић 2003а: 74). Њу интересује корелација која постоји између одређене контактне ситуације и језичке јединице на разним новима. Резултат таквог односа представља *контактостилема* (Ајдуковић 2003а: 79).

Уколико истраживање ограничимо на адаптацију лексичких јединица, онда

 2003

основну јединицу анализе представља лексичка конџакџема или лексички изам. Лексички изми су предмет проучавања лексичке конџакџолоџије.

Лингвистичку и лексичку контактологију интересују (1) *последњи језички конџакџи*, (2) *доминантни језик у конџакџу* и (3) *језик посредник* (Ајдуковић 2002б: 67). Језички контакти се обично везују за билингвалну ситуацију и билингвалног говорника. Међутим, они су карактеристични и за језичку личност монолингвалног говорника, јер је човек корисник језика и носилац језичког знања (Ајдуковић 2003б).

Према Ј. А. Жлуктенку „језички контакт и утицај језика су исто што и узрок и последица. Док се између два језика не успостави овај или онај тип контакта, између њих не може бити никаквог утицаја. Између два језика може да се упоставити исти тип контакта, а узајамни утицај међу њима може бити различит у зависности од низа лингвистичких и екстралингвистичких фактора“ (Жлуктенко 1974: 12). Дакле, језичко позајмљивање је последица језичког утицаја.

Уколико *језички конџакџ* схватимо као ситуацију у којој се манифестује утицај језика „А“ на језик „Б“, онда у лингвистичком смислу појаву да се нека реч или фраза из језика „А“ активира и/или пресликава у језику „Б“ зовемо *активација и/или пресликавање* (Ајдуковић 2003а: 77).

Активација и пресликавање су две манифестације језичког утицаја. Тако, на пример, под притиском модела фонеме језика примаоца се активирају (нпр. срп. <балалајка> према рус. <балалайка>), али не и пресликавају. Елементи у језику „Б“ настали пресликавањем нису у истом облику као одговарајући елементи у језику „А“, већ у адаптираном, по чему се ова по-

јава разликује од копирања. У језику се елементи активирају или пресликавају, док се у говору они још и копирају (Ајдуковић 2002б; 2003б).

Активација је основни концепт лингвистичке контактологије који се заснива на активацији латентних места или елемената језика примаоца под одређеним условима и на пресликавању односно попуњавању празних места у систему језика примаоца модификованим језичким елементима. На фонолошком нивоу латентна места су фонеме језика примаоца. На лексичком нивоу активирању подлеже конвергентна лексика. Лексички изми се пресликавају у другачијем изговорном или ортографском лику (Ајдуковић 2003а, б, в).

Сваки конџакџолошки обележени елементи настали активирањем и пресликавањем латентних односно празних места зовемо конџакџема (Ајдуковић 2003б). Тај елемент може бити контактолошки обележена језичка јединица или класа на одређеном нивоу. На фонетском нивоу контактолошки обележене могу бити сегментне и супрасегментне фонетске јединице (гласови, слогови, речи, искази, акценат у свим његовим видовима и интонација), док су на другим нивоима и поднивоима то фонеме, графеме, морфеме, речи, грамеме, семе итд. Класу представљају, на пример, скупови фонема у одређеном положају у речи и редоследу јављања. Е. Хауген говори о интерлингвалној идентификацији која „dovodi do toga da fonemi jednog jezika postaju dijafoni drugog jezika. Ako su morfemi jednog jezika, postaju dijamorfi morfema drugog jezika“ (Haugen 1956: 67–68; цит. према Filipović 1986: 45). Према А. Мартинеу „bilingualni govornik prenosi iz jednog jezika u drugi samo *toneme*, morfološke jedinice, koje su formalno dobro razgraničene“ (Martinet

1963: 173–176; Filipović 1986: 30). Хаугенове дијафоне и дијаморфе, као и Мартинеове монеме, укључујући и јединице других нивоа, у нашој теорији постају *конџакијеме* (Ајдуковић 2003б). Дакле, *конџакијема* је основна јединица лингвистичке контактологије.

Контактете могу бити *самостјалне* и *несамостјалне* (Ајдуковић 2003б). Самостјалне контактете су контактофонема, контактографема, контактоморфема, контактосема, контактостилема, контакто-синтаксема. Несамостјалну контактету представља контактограмема. Самостјалне и несамостјалне контактете формирају *конџакијину мрежу*. На лексичком нивоу самостјалне контактете утичу на контактолошку вредност лексеме. Реч са најмање једном самостјалном контактемом представља *лексички изам* или *лексичку конџакијему*. Основне функције лексичког изма су стварање стране атмосфере, изражавања аутентичности описа и прецизности, постизање економичности и краткоће израза, изазивање комичног ефекта (Filipović 1986: 188).

II

Ако је *стилема* минимална јединица стилистичке анализе и носилац структурно-стилске информације језичке јединице, онда такву „онеобичену“ јединицу у одређеној контактної ситуацији зовемо *конџакијосстилема*. То значи да контакто-стилема имају стилистичку функцију и дају језичкој информацији контактолошку информацију. Оне се као и стилеме деле на *конџакијофоносстилема*, *конџакијоморфосстилема*, *конџакијолексикосстилема* и *конџакијосинџакасстилема*. Под утицајем језика даваоца контакто-стилема могу представљати стилска одступања од

минимално карактеристичног језичког облика језика примаоца.

За контактну лексикографију од значаја су контактофоносстилема, контактоморфосстилема и контактолексикосстилема.

Конџакијофоносстилема су контактолошки обележени фонемски елементи стилистичке функције. Контактфоносстилема се у кр срећу код ономаатопеје *крјак* (исп. рус. *кряк*) и необично артикулисаног русизма *јаслук* (исп. рус. *јалсјук*).

Конџакијоморфосстилема у кр представљају деминутиви и хипокористике. Деминутиви су, на пример, русизми *кружок*, *брошурка*, *књшика*, *њањушка*, док хипокористике представљају *аул*, *бадушка*, *мајушка*, *јревошчик*, *дајушка*.

Конџакијолексикосстилема су лексичка изражајна средства којима се представљају регионализми, дијалектизми, архаизми, жаргонизми, вулгаризми, варваризми, страна средина. Лексикосстилема у књижевном тексту добијају експресивну функцију и „представљају са своје стране сликовите изразе велике вредности“ (Согас 1982: 123). Контактлексикосстилема су у кр следећи русизми: *балван* (покр.), *бдијелан* (арх.), *дегство* (заст.), *дезјрамотјан* (заст.), *безобразјез* (варв.), *десјорочан* (стар.), *блајомислећи* (индив.), *дојеви* (2. неодом.), *јројон* (+ жарг.), *басурман* (погрд.), *Кремљ* (ист.) итд.

Показатељи контакто-стилема у лексикографским изворима су квалификатори који означавају порекло, подручје људске делатности, типове значења, употребу лексеме и простирање. Стилски квалификатори служе да означе лексику чија је употреба ограничена. Маркира се некњижевна лексика (или лексика која је на граници да то постане), затим термилошка лексика и лексика која се употребљава у одређеним књижевним стилевима. Током

словен. *akmeizem*, књиж. (SSKJ1031); *boljševizem*, <полит., ист.> (SSKJ 170); *jarovizacija*, пољопр. (SSKJ207); **рус.** *акмеизм*, <књиж.> (СРЈАН29); *большевизм*, <полит., ист.> (СРЈАН106); *яровизация*, пољопр. (СРЈАН784).

чеш. *atonie*, <мед.> (SCSK36); *akání*, лингв. (SSJC508); **рус.** *аїџония*, мед. (СРЈАН50); *аканье*, лингв. (СРЈАН28)

слов. *aerodróm*, спец. (SSJ9); *balalajkový*, муз. (SCSL118); *bolševik*, <ист., полит.> (SCSL144); **рус.** *аэродром* (СРЈАН53); *балалаечный* (СРЈАН57); *большевик*, <ист., полит.> (СРЈАН106).

пољ. *aleksandryt*, мин. (SJPSZ81); *badan*, бот. (SJPD292); *burżuј*, пеј., <разг.> (SJPD); *harmoszka*, разг. (SJPD); **рус.** *александриј*, <мин.> (СРЈАН31); *бадан*, <бот.> (СРЈАН55); *дуржуй*, разг., погрд. (СРЈАН126); *їармошка*, разг. (СРЈАН301).

Делимичну ЛСА (ЛСА1) пролазе русизми адаптирани нултом или делимичном трансемантизацијом и који се у појединим ЛСВ разликују од модела. Нпр.:

срп. *агнаколка*, <+војн.>, С2Фр (ЛСРИ14); *аїарайчик*, <1. прен.>, С1Н1м+С2Н1р (СЛСР49); *безумсїво*, заст., Со (РСАНУ424); **рус.** *безумсїво*, 1. заст. (СРЈАН76); *рус. аїарайчик* (СРЈО29); *одноколка* (СРЈАН595)

мак. *аїиїка*, <разг.>, Со (РМЈ5); *аїионовка*, <бот.>, С1Н2м (РМР29); *излишен*, С1Н1м (РМЈ282); *їреследување*, књиж., рет. 2. фиг., С1Фм (РМЈ 989); **рус.** *аїиїка*, презр. (БТС28); *аїионовка*, <бот.> (СРЈАН40); *излишний*, -шен (СРЈАН645); *їреследование* (СРЈАН383).

буг. *абайї*, 2. распр., С1Ф2м+С2Ф1р (СРЈАН18); *линівистїика*, књиш., Со (БТР418); *ожидам*, нар., Со (БТР561); *дегсївие*, огран. Со (РБАН39); *аркебуз*, рет., <вој.>, Со (АРБЕ307); *виїяз*, заст., књиш., рет., Со (АРБЕ222), песн. (БТР100); **рус.** *абдайї* (СРЈАН18); *линівистїика* (СРЈАН184); *ожидайї* (СРЈАН600); *дегсївие* (СРЈАН68); *аркебуз* (СРЈАН45); *виїязь*, заст., трад. песн. (СРЈАН179).

словен. *agitka*, разг. + рет., С1Фр(а)+С2Фр(б) (SSKJ14); *aktovka2*, књиш., <поз.>, С1Фр (SSKJ23); *obrazovati*, заст., С1Фм+С2Н1р (SSKJ219); **рус.** *аїиїка*, разг., през. (СРЈАН24; БТС28); *акїї*<3> (СРЈАН30); *образоваїиь2*, заст. (СРЈАН560).

чеш. *agitka*, 2. рет., <разг.> С1Фм+С2Н2р (SSĀ18); *arbut*, рет., <бот.>, Со (SSJĀ47); *babuška*, експр., посред., Со (SSJĀ68); **рус.** *аїиїка*, разг., през. (СРЈАН24; БТС28); *арбуз* (СРЈАН43); *дабушка*, б. разг. (СРЈАН54).

слов. *agitprop*, полит., жарг., Со (SCSL38); *archar*, зоол., С1Фм+С1Фр+С2Фр (SCSL91); *pochmelie*, рет., С1Н3м (SSJ177); *rozmer*, 2. рет. 4. метр., Со (SSJ825); **рус.** *аїиїїрої*, скраћ. (СРЈАН24); *архар* (СРЈАН47); *їохмелье*, 2. разг. 3. заст. (СРЈАН340); *размер*, 5. књиж. + муз. (СРЈАН615)

пољ. *agitka*, разг., С1Фм+С2Н2р (SJPD41); *buntarski*, рет., Со (SJPD725); *sarafan*, 2. заст., Со (SJР67); *politruk*, разг., Со (SJPD394), жарг. (ПСР215). **рус.** *аїиїка*, разг., през. (СРЈАН24; БТС28); *дунаїтарский* (СРЈАН125); *сарафан* (СРЈАН29); *їолиїрук* (СРЈАН262).

Слободном ЛСА (ЛСА2) формирају се русизми који имају другачије ЛСВ него одговарајући модели, као и русизми који

су прошли слободну трансемантизацију (С#). Овај тип ЛСА је карактеристичан за застареле и архаичне русизме којима одговарају стилски неутрални модели и за застареле и архаичне моделе којима одговарају стилски неутрални русизми.

срп. алмаз, заст. С1Н2м, (РСКЈ9); *Анџија*, заст., Со (Р САНУ118); *дгиџелан*, арх., Со (Р САНУ363); безучасно, <заст.>, Со (Р САНУ426); **рус.** алмаз (СРЈАН32); *Анџија* (СРЈАН118); *дгиџельный*, -лен (СРЈАН66); *безучасїно* (СРЈАН76).

мак. *дегсївие*, арх., Со (РМЈ25); *желание*, арх., Со (РМЈ176); *владетїелски*, С#, (РМЈ69); *їревосходїиелсїво*, књиш., <заст., дипл.>, С1Ф1м (РМЈ938); **рус.** *дегсївие* (СРЈАН68); *желание* (СРЈАН475); *владельческий*, заст. (СРЈАН183); *їревосходїиельсїво* (СРЈАН360).

буг. *лоција2*, спец., Со (ГРЧД457); заст. (АРБЕ742); *оклад*, заст., С1Н3,5м+С2Н2р+С2Ф1р (ГРЧД568); *круїл*, заст., дијал., Со (АРБЕ257); *кукиш*, покр., Со (АРБЕ330); *сїџерва*, С#, жарг. (ГРЧД761); разг. (БТР925), *людносїл*, индив., Со (АРБЕ824); *незидлем*, арх., песн., Со (РБАН234), заст. (ГРЧД548); **рус.** *лоција* (СИС284); *оклад*, 2. фиг. 3. лов. 5. заст. (СРЈАН607); *круїл* (СРЈАН138); *кукиш*, разг. (СРЈАН146); *сїџерва*, 1. заст. 2. вулг., нар., погрд. (СРЈАН626); *людносїл* (СРЈАН210); *незидлемый*, -лем, књиш. (СРЈАН447);

словен. *atestat*, заст. (SSKЈ73); *kazak*, покр., Со (SSKЈ305); *vrsta*<2>, арх., С1Н2м+С1Ф1м (SSKЈ533); **рус.**

аїїїесїаїї (СРЈАН51); *казакин* (СРЈАН13); *верста*, 2. заст. + разг. (СРЈАН152).

чеш. *agitpropčik*, полит., жарг., С# (SSЈС12); *chod'a*, рет., Со (SCS140); *tužština*, заст., пеј. muž., С1Фм+С2Фр (SSЈС155); **рус.** *аїїїїрої* (СРЈАН24); *ходя*, заст., нар. (ССРПЈ302); *мужчина* (СРЈАН309).

слов. *vdovica*, покр., Со (SSЈ35); *dejetel'*, књиш., мало арх., Со (SSЈ242); *blahodarit'*, заст., песн., књиш., Со (SSЈ98); **рус.** *вдовица*, заст. (СРЈАН143); *деяїиель* (СРЈАН395); *блаїодарїиї* (СРЈАН93).

пољ. *bakłaszka*, покр., Со (SЈPD308); *czerepica*, диј., Со (SЈPD94); *konopacić*, рет., покр., Со (SЈPD930); *sotka*, индив., С1Н2м+С1Ф1м (SЈP506); *duchówka*, арх., Со (MSЈP141); *gılza*, 1. <вој.> 2. арх., С1Н3м (MSЈP195); заст. (ПСР522); *szturwał*, навиг., арх., Со (SЈP1188); *berkowiec*, заст., <нум.>, Со (SЈPD43); *guberski*, заст., Со (SЈPD1362); **рус.** *баклажка* (СРЈАН56); *черейица* (СРЈАН664); *коноїаїиїиї* (СРЈАН90); *соїика*, 1. разг. 2. заст. (СРЈАН211); *духовка* (СРЈАН455); *гильза*, 3. тех. (СРЈАН310); *шїїурвал* (СРЈАН734); *берковец* (СРЈАН80); *їубернскиї* (СРЈАН355).

Појам „контактостилема“ развијамо у оквиру нашег пројекта „Словенски језици у контакту са руским“. Даље иновације контактолошке теорије и реинтерпретације њених појмова убрзаће развој контактологије као гране лингвистике.

summary**Σ On the Concept of “Contact-Styleme”**

The contact-styleme is a language contact unit at the stylistic level. If the styleme is the minimal stylistic unit and carrier of the structural-stylistic information of the language unit, then a given unit in a certain contact situation is named the contact-styleme. The contact-styleme has a stylistic function and carries the language contact information. In the paper we allocate four kinds of contact-styleme and three types of lexical-stylistic adaptations of russisms.

337**Литература**

- Ајдуковић 1997: **Ајдуковић, Јован**. Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. – Београд: Фото футура, 1997. – 331 с.
- Ајдуковић 2002а: **Ајдуковић, Јован**. Контактолошки принципи идентификације русизама у лексикографским изворима. In: Славистика VI. – Београд, 2002. – 71–79 с.
- Ајдуковић 2002б: **Ајдуковић, Јован**. Русизми у савременим јужнословенским и западнословенским књижевним језицима према квалификатору у лексикографским изворима. Докторска дисертација. – Београд: Филолошки факултет, 2002. – 851 с.
- Ајдуковић 2003а: **Ајдуковић, Јован**. Контактма – основна јединица лингвистичке контактологије. In: Славистика VII. – Београд, 2003. – 74–84 с.
- Ајдуковић 2003б: **Ајдуковић, Јован**. О контактолошком приступу у проучавању русизама. In: *Balkan Rusistics*: Sofia. – www.russian.iztok.net/article11.html
- Ајдуковић 2003в: **Ајдуковић, Јован**. Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. – Београд: Фото футура, 2003 (у штампи)
- Жлуктенко 1974: **Жлуктенко, Ју. А.** Лингвистическе аспекты двуязычия. – Киев, 1974.
- Ћорас 1982: **Ћорас, Milorad**. Metaforski lingvostilemi. – Београд: Privredno-finansijski zavod, 1982. – 475 с.
- Filipović 1986: **Filipović, Rudolf**. Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira. – Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Haugen 1956: **Haugen, E.** Bilingualism in the Americas. A Bibliographical and Research Guide. – American Dialect Society, University of Alabama Press, – 159 с.
- Martinet 1963: **Martinet, A.** Éléments de linguistique générale. – Colin, 233 с.

